

که در زیر نگاهی اجمالی به کلیات کار این فهرست‌نویسان می‌افکنیم.

نسخه‌های خطی کتابخانه به ترتیب شماره مسلسل کتاب‌ها، به همان ترتیبی که در قفسه چیده شده‌اند، بدون ترتیب الفبایی یا موضوعی فهرست شده‌اند. نسخه‌های خطی این کتابخانه به دو قسمت کتب عربی و فارسی تقسیم شده‌اند. در قسمت فارسی تعدادی کتب ترکی و فرانسه جای دارند. شماره کتب عربی علی‌حده و از آن کتب غیر عربی نیز جداست و شماره کتب غیر عربی با حرف «ف» و عربی با حرف «ع» مشخص شده است. در ترتیب جنگ‌ها و مجموعه‌ها سعی بر این بوده است که چنانچه در مجموعه یا جنگی رساله‌ای فارسی وجود داشت در مجموعه کتب فارسی قرار بگیرد، اما با وجود این در میان مجموعه کتب غیر عربی گاه به کتب عربی برمی‌خوریم. و بالعکس چنانکه استاد انوار نیز این نکته را در مقدمه جلد اول فهرست‌شان متذکر شده‌اند (ص سه - چهار مقدمه)

مجلدات دهگانه ۱ تا ۱۰

تهیه و تدوین: عبدالله انوار

در زمان تصدی استاد ایرج افشار در کتابخانه ملی در سال ۱۳۴۱ کمیسیونی متشکل از ایرج افشار، مجتبی مینوی، عباس زریاب‌خویی، محمدتقی دانش‌پژوه و سید عبدالله انوار مطالب مندرج در فیش‌های فهرست‌برداری از نسخ خطی را تنظیم کردند و استاد انوار فهرست خود را براساس این کاربرگه تدوین کردند. در این شیوه برگه فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی شامل دو قسمت کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی است. به این صورت که ابتدا در قسمت کتاب‌شناسی نام کتاب، نام مؤلف، مترجم، شارح یا حاشیه‌نویس، تاریخ تالیف و ترجمه، نام کسی که کتاب برای او تالیف شده و موضوع کتاب می‌آید و اجمالاً به مطالب مندرج در کتاب و چگونگی ابواب و فصول کتاب اشاره می‌گردد. در پایان نیز عبارات آغاز و انجام کتاب آورده می‌شود.

ج ۱۰: ۱۳۵۸، کتب عربی ۱۵۰۱ - ۱۹۷۵، و ضمیمه کتب فارسی ۳۰۶۴ - ۳۰۸۳، فراهم‌آورنده سیدعبدالله انوار
 ج ۱۱: ۱۳۷۵، کتب عربی ۱۹۷۶ - ۲۳۰۰، فراهم‌آورنده علی‌نقی منزوی
 ج ۱۲: ۱۳۷۲، کتب عربی ۲۳۰۱ - ۲۶۰۰، فراهم‌آورنده حبیب‌الله عظیمی
 ج ۱۳: ۱۳۷۵، کتب عربی ۲۶۰۱ - ۲۹۰۰، تحقیق و تدوین حبیب‌الله عظیمی
 ج ۱۴: ۱۳۷۵، کتب عربی، ۲۹۰۱ - ۳۲۰۰، تحقیق و تدوین امیره ضمیری، با همکاری زهره معیری
 ج ۱۵: ۱۳۸۰، کتب عربی، ۳۲۰۱ - ۳۵۰۰، تحقیق و تدوین امیره ضمیری
 ج ۱۶: ۱۳۷۹، کتب عربی ۳۵۰۱ - ۳۸۰۰، تحقیق و تدوین حبیب‌الله عظیمی
 ج ۱۷: ۱۳۷۹، کتب عربی ۳۸۰۱ - ۴۱۰۰، تحقیق و تدوین علی‌نقی منزوی و حبیب‌الله عظیمی
 ج ۱۸: ۱۳۸۱، کتب عربی، ۴۱۰۱ - ۴۴۰۰، تحقیق و تدوین امیره ضمیری، با نظارت حبیب‌الله عظیمی
 ج ۱۹: ۱۳۸۱، کتب عربی ۴۴۰۱ - ۴۷۰۰، تحقیق و تدوین امیره ضمیری، با نظارت حبیب‌الله عظیمی
 ج ۲۰: کتب عربی از ۴۷۰۰ به بعد (هنوز منتشر نشده)
 ج ۲۱: ۱۳۸۴، کتب عربی (ادعیه)، ۵۰۰۰ - ۵۵۰۰، تحقیق و تدوین رضا خانی‌پور، با همکاری حبیب‌الله عظیمی
 ج ۲۲: ۱۳۸۳، کتب عربی (قرآن‌ها)، ۵۵۰۱ - ۶۰۵۰، تحقیق و تدوین رضا خانی‌پور، با نظارت حبیب‌الله عظیمی
 استاد سیدعبدالله انوار از سال ۱۳۴۳ تا سال ۱۳۵۸، ده مجلد از فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی را تهیه و منتشر کرد که بیشتر آن‌ها تجدید چاپ نیز شده‌اند. این مجلدات جمعاً ۵۰۶۸ نسخه را در برمی‌گیرد که از این تعداد ۳۰۸۲ نسخه فارسی در مجلدات ۱ تا ۶ و تعداد ۱۹۷۵ نسخه عربی در مجلدات ۷ تا ۱۰ معرفی شده‌اند.
 پس از وی دکتر علی‌نقی منزوی در سال ۱۳۷۵ جلد یازدهم فهرست را مشتمل بر ۳۲۴ جلد و در سال ۱۳۷۹ جلد ۱۷ فهرست را مشتمل بر ۳۰ جلد با همکاری دکتر حبیب‌الله عظیمی منتشر ساخت. سپس این راه را دکتر عظیمی پی گرفت و مجلدات ۱۲ و ۱۶ به کوشش او تهیه و تدوین گردید و مجلدات دیگر نیز با همکاری یا نظارت وی منتشر گردید.
 خانم امیره ضمیری، دیگر فهرست‌نویس این مجموعه مجلدات ۱۴ و ۱۵ و ۱۸ و ۱۹ را فراهم آورده‌اند. مجلدات پایانی این فهرست، مجلدات ۲۱ و ۲۲، که به دو موضوع ادعیه و قرآن‌ها اختصاص دارد به همت دکتر رضا خانی‌پور تهیه گردیده است

در قسمت نسخه‌شناسی ویژگی‌های فنی و خصوصیات نسخه تعیین می‌گردد، شامل نوع خط، نام کاتب، محل کتابت، مهدی‌الیه، نوع کاغذ، مشخصات جلد، تزیینات داخل نسخه، تعداد و اندازه سطور، وضع حواشی نسخه‌ها و برخی خصوصیات دیگر. تنها درباره آغاز و انجام کتاب باید گفت این قسمت که در میان قسمت کتاب‌شناسی نسخه‌شناسی قرار می‌گیرد از جهتی به بخش کتاب‌شناسی و محتوای نسخه مربوط می‌شود و از جهتی دیگر با توجه به افتادگی‌های آغاز و پایان کتاب به نسخه‌شناسی.

استاد انوار چنانکه خود در مقدمه جلد اول فهرست یادآور شده‌اند برای تعیین موضوع کتب از اصطلاحاتی استفاده کرده‌اند که معروف اهل فن باشد، برخی از این موضوعات عبارت است از: تاریخ، شعر، مطالب گوناگون، علوم خفیه، عروض، عرفان، مکتوبات، نجوم، طالع و زیچ، صرف، جفر، رمل، علوم غریبه، ادعیه، فرهنگ لغت، تقویم، پزشکی، فقه، تفسیر، حکایات پند، اخلاق و داستان، تصوف، تذکره، داستان، موسیقی، داروشناسی، جغرافیا اخلاق و آداب، دام پزشکی لغت، تجوید، جانورشناسی، تعبیر خواب، فلسفه، منطق و ...

اما کاربرد این اصطلاحات موضوعی یکدست نیست و در این باره می‌توان به چند نکته زیر اشاره است:

- استفاده از اصطلاحات مشابه متعدد برای بیان یک

موضوع:

علوم مختلف (۳۰/۱/۱)، مجموعه علوم (برای نفایس الفنون ۳: ۴)، دایرةالمعارف (برای خلاصة العلوم ۴: ۱۰۴).

آیین ملکداری (۶۷/۱)، آداب ملکداری (۱۹۰/۱) آداب مملکت‌داری (۳۰۵/۱).

تاکتیک (۱: ۲۷۱)، فنون نظامی (۱: ۳۲۰)، نظامی (۱: ۴۲۹). پزشکی، طب.

دستور زبان عربی، نحو.

مطالب متنوع (۱: ۳۱۴)، مطالب گوناگون.

تذکره، شرح حال.

- به کاربردن دو موضوع برای یک کتاب:

موضوع انیس‌العشاق یک جا «زیبایی‌شناسی» (۳: ۳۶۹) و جایی دیگر موضوع کلی «ادبیات» (۵: ۷۲) تعیین شده است.

- به کاربردن موضوعات خاص که در فهرست‌های دیگر کمتر برای نسخه‌های خطی به کار رفته است:

طبیعی (۱: ۲۲۵)، امور شهرداری (۱: ۳۴۷)، امور سیاسی (۹: ۳۲۴)، داروپزشکی (۸: ۲۶۰) که البته موضوع «داروشناسی» نیز بکار رفته است (۹: ۱۱۱).

- استفاده از موضوع «فرهنگ» به جای «فرهنگ‌نامه»، گاه نیز از موضوع «فرهنگ لغت» (۸: ۲۶۳) و جایی از موضوع

«قاموس لغت» (۹: ۱۹۵) استفاده شده است.

- موضوع «دینی» و «مذهبی» که به کرات در این ده جلد دیده می‌شود اصطلاح مناسبی نیست بررسی کتاب‌هایی که این موضوع را گرفته‌اند، نشان می‌دهد که این دو کلمه به صورت عام استفاده شده و به جای موضوعاتی مانند کلام، عقاید، فلسفه، تفسیر و حتی شعر و لغت و غیره قرار گرفته است. برای نمونه برای کتاب‌های زیر این موضوع تعیین شده است:

من لایحضره الفقیه (۸: ۳۰)، فروع کلینی (۸: ۳۵)، عیون اخبار الرضا (۸: ۴۷)، اصول کافی (۸: ۵۲)، بحار الانوار (۸: ۲۵۵)، مشرع الاسلام فی شرح الکافی (۸: ۱۳۷)، اصول کافی (۸: ۱۵۳)، علل الشرایع و الاحکام و الاسباب (۸: ۲۵۸)، رساله حشریه ملاصدرا (۸: ۳۷۷)، رساله در معنی لفظ وجود و موجود (۸: ۳۷۹)، تفسیر سوره بقره (۸: ۳۷۱)، دیوان منسوب بحضرت امیر علیه السلام (۹: ۳۳۷)، غریب القرآن (۹: ۲۴۲)، الفوائد الطوسیة در حل بعضی از احادیث مشکله (۹: ۵۳۶) و ...

در مورد اسامی کتب باید گفت در میان نسخه‌های خطی، برخی نسخه‌ها مبین نام کتاب نیستند، در هنگام فهرست‌نویسی این گونه نسخه‌ها، فهرست نویس بناچار باید با استفاده از منابع کتاب‌شناسی موجود و فهرست‌های کتابخانه‌های دیگر نام کتاب را بیابد و در صورتی که نام کتاب را نیافت نامی از خود بر کتاب بگذارد.

اما یکی از ویژگی‌های شیوه فهرست‌نویسی استاد انوار این است که ایشان به گاه توصیف کتاب‌ها در فهرست خود به فهارس دیگر ارجاع نمی‌دهند و فقط به توصیف کتاب مورد نظر بسنده می‌کنند. استاد در مقدمه جلد دوم فهرست به این ایراد که در آن زمان (سال ۱۳۴۷) نیز به فهرست ایشان وارد شده است چنین پاسخ می‌دهند:

«ارجاع به معرفی وقتی صحیح است که بقول منطقی‌ها آن معرف از معرف در نزد سائل اجلی و اعرف باشد ... ممکن است ارجاع و احاله مفید این باشد که باجمال طالب فلان نسخه بداند که چند جلد از این نسخه در فلان کتابخانه یا فلان محل است. این‌هم گرچه استقراء ناقص و غیرمفید علم است البته ... خالی از لطف نیست ... ولی برای امکانات بسیار ضعیف این ضعیف که حتی از داشتن چند جلد کتاب پیش پا افتاده مرجع هم محروم بود نه تنها امکان آن تحقق نداشت بلکه از محالات می‌نمود.» (ج ۲، مقدمه: ص ب - ج).

از شکسته نفسی استاد که بگذریم باید گفت یکی از ضرورت‌های ذکر منابع در فهرست نسخه‌های خطی مستند ساختن نام کتاب و مؤلف آن است. به همین دلیل در این ده جلد فهرست به کرات به عناوینی برخورد می‌کنیم که صحت و سقم آن معلوم نیست و نمی‌دانیم آیا نام چنین آثاری در منابع کتاب‌شناسی

تاریخ تالیف و ترجمه در صورتی که به طور مشخص از متن کتاب استخراج نشود با توجه به تاریخ حیات نویسنده و یا کسی که کتاب به او اهدا شده است یا یادداشت‌های کتاب به صورت قرن ارائه گردیده است.

آثار موجود در مجموعه‌ها، جنگ‌ها و کلیات اشعار گاه به تفکیک توضیح داده نشده‌اند و فقط به اجمال نام برده شده‌اند، به همین دلیل این گونه آثار در نمایه انتهایی کتاب وارد نشده‌اند، در ۱۰۴۱/ف شامل چند قصیده و مثنوی خسرو شیرین میرزا محمد صادق نامی است که قسمت اعظم جنگ را هم در برگرفته است، اما چون به طور جداگانه و مشخص به آن اشاره نشده است در نمایه انتهایی کتاب نیامده است، حال آنکه اساساً بهتر بود این نسخه به جای «جنگ» با عنوان «خسرو شیرین» نامیده می‌شد. هم‌چنین است چندین نسخه کلیات سعدی (۳: ۲۱۶، ۳۳۷، ۳۷۵، ۸۷۵)، کلیات صبا (۴: ۶۳)، کلیات امیر علیشیر نوایی (۴: ۹۰ و ۹۱)، خمسه نظامی (۶: ۷۴۰ و ۷۴۹)، خمسه نوایی (۵: ۵۴ و ۴۴۸)، جنگ ۱۵۳/ع، ۲۲۲/ع، ۳۱۶/ع و

در مورد عدم دقت در تعیین عنوان کتاب‌ها و موضوعات نمونه‌های بیشتری وجود دارد، اما چون بنا را بر اختصار نهاده‌ایم، آوردن همه آن‌ها در این گفتار نمی‌گنجد، تنها به ذکر دو نمونه اکتفا می‌کنم:

باب هشتم گلستان سعدی (۳: ۳۰۸) که به همین صورت وارد نمایه کتاب شده است. موضوع «ادبیات» برای رساله تقطیعات در علم عروض (۳: ۲۶۸) یا اغانی (۸: ۷۰).

در مورد شیوه فهرست‌نویسی استاد انوار در قسمت نسخه‌شناسی نکات زیر قابل توجه است:

در مورد نوع خط تنها به خط نسخ و نستعلیق اشاره می‌شود و نامی از دیگر خطوط مانند کوفی و رقاع و ریحانی و مانند آن به میان نمی‌آید، زیرا به نظر استاد مردمان این زمان با این نوع خطوط آشنایی ندارند. (ج ۱، مقدمه، ص دوازده). البته در برخی موارد به خط شکسته نیز اشاره شده است.

هم‌چنین به میزان و کیفیت خط با اصطلاحات خوش، نسبتاً خوش، بسیار خوش، بد، متوسط ریز و ... اشاره می‌شود.

در مورد سرلوحه‌های موجود در متن نسخه به رنگ‌های بکار رفته آن‌ها اشاره گردیده. برای مثال: «سرلوحه مذهب زر و شنجرف و لاجورد سبز» (۷: ۷۱).

برخی اصطلاحات خاص نسخه‌شناسی که در این ده جلد دیده می‌شود، عبارت است از:

کاغذ فلفل نمکی (در صفحات مختلف)، منگنه کوبیده زر (۱، ۱۱)، سرلوحه سبز و پشت گلی (۱: ۱۵)، مقوایی منگنه (۱: ۵۲)، تشبیه سازی زمینه زر (۱: ۱۷)، مستعمل (جلد، مکرر)، خط حمایلی

ذکر شده‌اند یا نه. مانند تاریخ مملکت ایران و سلطنت سلسله جلیله قاجاریه، تاریخ تنزل و خرابی دولت روم (۱: ۵۶)، تعریف ستاره زهره و حرکت آن (۱: ۱۹۵)، شرح حال شیطان از ابوتراب طباطبایی کاشانی (۲: ۲۱)، حاجی بابا در اصفهان، وجود مراتب موجود و تفسیر سوره جمعه (۷: ۲۳۷) و ... گنجینه معتمد (۱: ۹ و ۱۹۲، ۴: ۲۷۴).

از سوی دیگر اشاره به نام اثر در منابع متعدد یا معدود و یا عدم ذکر نام اثر در منابع نشان‌دهنده میزان اهمیت نسخه است. فهرست‌های نسخه‌های خطی دیگر کتابخانه‌ها نیز علاوه بر اینکه خود از جمله منابع کتاب‌شناسی محسوب می‌شوند، تاحدودی منحصر بفرد بودن یا نایاب بودن نسخه را هم نشان می‌دهند. در مورد اسامی که فهرست‌نویس بناچار خود بر کتاب‌ها می‌نهد ذکر چند نکته زیر در مجلدات دهگانه فوق قابل تامل است:

- آوردن نام‌های طولانی:

پولتیک خسروان و فرماندهان و صنایع آن در لشکررداری و کشورگیری (۲: ۱۴۴).

عریضه مجلس مامورین بجهت سلامتی کل اهل انگلیس بیادشاه انگلیس درباره وبا (۱: ۳۳۲).

رساله‌ای در معانی بعضی از آیات قرآن (۱: ۲۱۷)، کتاب شک و سهو در نماز (۴: ۳۱۳).

- ذکر نام مؤلف در عنوان:

رساله‌ای در وجود از ملاصدرا (۱: ۲۱۹).

رساله معالجه مرض وبا دکتر پولاک (۱: ۲۴۰).

- خواندن کتاب به نام مؤلف بدون اشاره به موضوع کتاب:

رساله قاضی زاده (۲: ۳۳۱).

کتاب محیی‌الدین (۱: ۳۲۲).

حاشیه نیریزی (۷: ۱۶۷). حال آنکه در توضیح کتاب آمده که حاشیه بر اثبات الواجب ملاجلال‌الدین دوانی است.

- نام‌های مبهم:

ترجمه از متن انگلیسی (۱: ۵۶).

در بسیاری از نام‌گذاری‌ها دیده می‌شود که از یای نکره استفاده شده که بهتر است در عنوان کتاب از آن پرهیز شود:

رساله‌ای در میراث، رساله‌ای در صرف و نحو عربی، رساله‌ای در طریقت، رساله‌ای در ارث و رساله‌ای در ادب، شرح یک حدیث، تفسیر یک حدیث از ملاصدرا و ...

توضیح کافی ابواب و فصول و مندرجات کتاب به شناسایی کتاب، بخصوص کتاب‌های ناشناخته کمک بسیاری می‌کند. در فهرست‌های استاد انوار به این مهم اهمیت لازم داده شده و استاد تا حد امکان فهرست ابواب و فصول و تقسیمات مطالب کتاب را آورده‌اند.

همچنین از اصطلاحات خاصی مانند فقه حدیثی (۱۱: ۲۷۱)، قواعد فقه، وقت‌شناسی (۱۱: ۱۳۱). مغالطه منطقی، راوی‌شناسی، مقدماتی (۱۱: ۵۴۰) فقه دادرسی شیعه، فقه حقوقی شیعه (۱۱: ۷۱۷) و

از برخی اصطلاحات مشابه نیز استفاده گردیده است، مانند فقه شیعی و فقه جعفری؛ فقه حدیثی و احادیث احکام؛ راوی‌شناسی و تاریخ رجال؛ اخلاق تعلیمی و تعلیم و تربیت؛ دستور زبان عرب و صرف و نحو عربی؛ ریاضی و حساب؛ فرهنگ و واژه‌نامه؛ ... در مورد مجموعه‌ها و رسائل موجود در آن‌ها به موضوعات اشاره نشده است. همچنین گاهی درباره رسائل موجود در مجموعه‌ها توضیحی داده نشده است فقط عنوان کتاب، نام مؤلف و جای آن در مجموعه آورده شده است.

چون این مجلد به فهرست کتب عربی اختصاص دارد، اما گاهی برخی نسخه‌های فارسی نیز در لابلاهی این نسخه‌ها وجود دارد به زبان فارسی در کنار موضوع اشاره می‌شود، مانند کشاورزی فارسی، نجوم فارسی، فقه فارسی و

در این فهرست به کیفیت خطوط اشاره شده است، از جمله: خوش، متوسط، متوسط پر غلط، ریز، بد، زیبا و ... در صورتی نسخه فاقد نام کاتب باشد، گاهی با لفظ «بی‌نام»

یا «ناشناس» به آن اشاره شده است.

از واژه «سرخ» استفاده شده است.

مهرها و یادداشته‌ها خوانده شده است.

نمایه فهرست به لحاظ یکدستی و عدم استفاده از اسامی مستند برای مولفان و نظام ارجاعی دارای اشکالاتی است که تنها به ذکر چند نمونه اکتفا می‌کنیم:

جرجانی، میر سید شریف گرگانی؛

فارابی، بونصر؛

یزدی اردکانی، حاج حسین؛

وزیر مغربی، حسین بن علی؛

الصدوق؛

شریف العلماء محمدشریف پسر ملاحسن علی آملی حابری.

مجلدات ۱۲، ۱۳، ۱۶، ۱۷

این مجلدات که به کوشش دکتر حبیب‌الله عظیمی تهیه و تدوین شده‌اند، در جلد ۱۲ و ۱۳ همچنان از همان روش سابق، با مختصر تفاوتی، پیروی می‌شود.

در این فهرست‌ها سعی شده حتی‌الامکان به نسخه‌های خطی دیگر و به کتب مرجع و مأخذ ارجاع داده شود، اما این منابع محدود و عبارت‌اند از: الذریعه؛ فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی آیت‌الله نجفی مرعشی؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس؛

(۱: ۴۴)، بوم سیاه (در مورد جلد، ۱: ۵۱)، قرمز کمنددار (جلد، ۱: ۱۳۳)، کوبیده (جلد، ۱: ۳۷۹)، بادمجانی (جلد، ۷: ۲۶۹). در هنگام بیان رنگ کاغذ چنانچه لبه کاغذ واجد رنگی باشد آن رنگ نیز ذکر می‌گردد:

کاغذ فرنگی سفید لبه طلایی (۱: ۲)

به ندرت به متن یادداشته‌ها و مهرها اشاره شده است.

در مورد مجموعه‌ها مشخصات کامل نسخه‌شناسی در ابتدا ذکر می‌گردد و سپس در زیر نام هر رساله فقط اطلاعات کتاب‌شناسی می‌آید، مگر آنکه یک ویژگی خاص نسخه‌شناسی مربوط به آن قسمت وجود داشته باشد که در همان جا ذکر می‌گردد.

درباره نمایه این مجلدات باید گفت چون نام کتاب‌ها و مؤلفان مستند نشده است و از شیوه‌ای یکدست برای ذکر نام‌ها استفاده نشده است، این مجلدات از نمایه‌ای کامل و مفید برخوردار نیست و ایرادات بسیاری بر آن‌ها وارد نیست که به برخی از آن‌ها در بالا اشاره شد. قابل ذکر است که در مورد کتاب‌های ترجمه‌واژه ترجمه در اول نام کتاب آورده شده که لازم نیست، مانند ترجمه فارسی نامه حضرت علی علیه‌السلام به عثمان بن خفیف (۳: ۳۳۵).

مجلدات ۱۱ و ۱۷

استاد علینقی منزوی در این دو جلد در قسمت کتاب‌شناسی حق مطلب را ادا کرده‌اند و با توجه به احاطه ایشان در زمینه کتاب‌شناسی و رجال‌شناسی این دو جلد از نظر ذکر عنوان کامل و متعدد کتاب‌ها و توضیحاتی که در مورد مؤلفان و محتوای کتاب‌ها آمده بسیار کامل و مفید فایده است. در ذیل نام هر کتاب به منابع متعددی ارجاع داده می‌شود و به دیگر نسخه‌های موجود از آن عنوان در فهرست کتابخانه ملی اشاره می‌شود. نمایه انتهای کتاب به دقت تهیه شده و تمامی رسائل موجود در مجموعه‌ها در نمایه منظور شده‌اند.

از جمله ویژگی‌های این دو مجلد این است که آغاز و انجام نسخه‌ها در برخی موارد آورده نشده که علت آن برای نگارنده پوشیده است.

برای تعیین موضوعات از اصطلاحات معروف استفاده شده است، مانند پزشکی، کلام، کلام شیعی، کلام شیخی، کلام سنی، کلام اخباری، حدیث، اصول فقه، اصول فقه شیعه، عرفان، ریاضی، تفسیر، فقه، فقه شیعه، فلسفه، حدیث شیعه، جغرافیا، تجوید، توحید، کیمیا، تعلیم و تربیت، شعر عرفانی، بهداشت، دعا، حساب، واژه نامه، درایة‌الحدیث، معانی و بیان، صرف، نحو، نامه‌ها، تفسیر عرفانی، فلسفه قدیم، کشاورزی، تفریض، نجوم، جادو، منطق، هندسه، فلسفه اشراقی، اخلاق و ...

۲. اسامی کلیه پدیدآورندگان اثر و همه کسانی که در نگارش و کتابت کتاب نقش داشته‌اند، اعم از مؤلف، حاشیه‌نویس، شارح، مترجم، کاتب، مهدی‌الیه، اهداکننده، صحاف نقاش و غیره براساس فهرست مستند اسامی مؤلفان و مشاهیر و دیگر منابع معتبر مستند می‌گردد.

۳. در مجموعه‌ها نسخه‌شناسی هر کتاب یا رساله به صورت مجزا در ذیل نام کتاب می‌آید.

۴. چنانچه نسخه دارای امتیاز ویژه‌ای باشد به طور مشخص به آن اشاره می‌شود.

۵. موضوعات از سرعنوان‌های موضوعی فارسی کتابخانه ملی انتخاب می‌گردد، مگر در برخی موارد که به نیاز به تغییراتی وجود داشته باشد. برخی از این موضوعات عبارت‌اند از:

ا. اثمه اثنا عشر؛ احادیث؛ اخلاق اسلامی؛ ادبیات عربی، خوابگزاری، حساب، پزشکی اسلامی، علوم غریبه، شاعران عرب، شعر مذهبی و غیره.

۶. اسامی کلیه پدیدآورندگان که در بند ۲ به آن‌ها اشاره شد در شناسه‌های افزوده به صورت مستند شده ذکر می‌گردند.

به جز مشخصات کلی فوق این کاربردگه شامل سرشناسه، نام کتاب، تکرار نام مؤلف، نام کاتب، تاریخ کتابت، معرفی کتاب (در این جا ابواب و فصول کتاب ذکر می‌گردد)، آغاز و انجام نسخه، تعداد و اندازه برگ‌ها و سطرها، نوع و رنگ کاغذ، نوع خط، تزیینات جلد، تزیینات متن، حواشی اوراق نسخه، مهرها و تملک و غیره (در این قسمت به یادداشت‌های موجود در نسخه اشاره می‌شود)، فرسودگی و ناقص بودن صفحات، امتیاز نسخه، منابع دیده شده است.

در این کاربردگه از نشانه‌های مورد استفاده در برگه فهرست‌نویسی کتب چاپی استفاده می‌شود، مانند / پس از عنوان و قبل از تکرار نام مؤلف و نشانه - پیش از تاریخ کتابت.

به نظر می‌رسد ذکر امتیاز نسخه به این صورت چندان محققانه نباشد، زیرا فهرست‌نویس مقید می‌شود در مورد برخی نسخه‌ها بگوید امتیاز نسخه تزیینات جلد یا متن است، حال آنکه از نظر محققانی که به بررسی این نسخه‌ها خواهند پرداخت ممکن است نسخه امتیازاتی دیگر یا حتی مهم‌تری داشته باشد. در برخی موارد هم به نظر می‌رسد امتیاز نسخه‌ها بدرستی تعیین نشده‌اند، مثلاً امتیاز زمان کتابت در مورد الطوائف فی معرفه مذاهب الطوائف در جلد ۱۶، امتیاز جلد در مورد نسخه ش ۳۵۹۴ در همین مجلد؛ نسخه ش ۳۵۷۹ / ۱ ع، تشریح الاصول فتحعلی نهبانندی و به خط مؤلف است، اما به امتیاز نسخه اشاره نشده است و نمونه‌هایی دیگر.

برای تعیین موضوع نیز از شیوه مورد استفاده در کتاب‌های چاپی استفاده می‌شود، برای مثال در مورد کتب شروح و حاشیه

فهرست کتاب‌های چاپی خانبابا مشار؛ معجم المطبوعات العربیه. در جلد ۱۳ برای تعیین موضوعات سعی بر استفاده از سرعنوان‌های موضوعی مستند کتابخانه ملی بوده است. برخی از این موضوعات عبارت‌اند از:

تفاسیر، فقه جعفری، فیزیک، فلسفه اسلامی و اخلاق اسلامی، گاهشماری اسلامی و ...

در ضمن از شکل قراردادی این سرعنوان‌ها نیز استفاده شده است مانند:

شیعه - عقاید؛ قرآن - تجوید؛ اسلام - تاریخ؛ زبان عربی - نحو؛ ...

اما گاه از موضوعات یا اشکال متفاوت با آن نیز استفاده شده است:

اسطرلاب و رمل، اخترگویی - نقد و رد؛ آداب طریقت؛ حسین بن علی - مراثی؛ شعر عربی - قصیده؛ عرفان اسلامی؛ نجوم اسلامی؛ ...

یادداشت‌های موجود در اوراق ابتدایی و پایانی نسخه‌ها و سجع مهرها خوانده شده است.

از جمله اصطلاحات نسخه‌شناسی به کار رفته در این مجلدات می‌توان به اصطلاحات زیر اشاره کرد:

بوته‌های ریشه‌ای؛ بدون تزیین؛ دامن‌دار؛ طرح گلدانی (برای توصیف شکل ظاهری حاشیه‌ها)؛ پوست اناری (در مورد جلد)؛ تیماج عنابی؛ میشن ساقه حنایی؛ لولادار و ...

در نمایه هنوز از شیوه استفاده از اسامی مستند استفاده نمی‌شود و شیوه‌ای سلیقه‌ای پی گرفته شده است، از جمله آوردن نام «آقا جمال خوانساری» در حرف (ج) و یا آوردن اسامی با الف و لام و بدون حذف پیش نام، لقب و کنیه و نام جد در نمایه، مانند:

الدانی، حافظ ابو عمر عثمان بن سعید بن عثمان،
انصاری، شیخ مرتضی
سمرقندی، شیخ نجیب‌الدین ابی حامد محمد بن علی
بن عمر
طوسی، خواجه نصیرالدین

در جلد ۱۶ با هدف دستیابی به الگویی واحد و وحدت رویه در فهرست‌نویسی نسخ خطی از تلفیق شیوه کلی فهرست‌نویسی نسخ خطی که فهرست‌نویسان پیش‌کسوت از آن استفاده می‌کردند و فهرست‌نویسی کتب چاپی که شیوه‌ای استاندارد در سطح بین‌المللی است کاربردگه‌ای جدید ارائه می‌گردد و پس از آن در تمام مجلدات فهرست کتابخانه ملی رعایت می‌گردد. مطابق این کار برگه:

۱. مولف هر اثر سرشناسه قرار می‌گیرد و عنوان اصلی کتاب پس از سرشناسه می‌آید.

اولین موضوع به صورت زیر داده می‌شود:

نام مؤلف کتاب اصلی + نام اثر + نقد و تفسیر

در این مورد گاه به موضوعاتی برمی‌خوریم که در فهرست مستند موضوعی به کار نرفته است، مانند نماز و عرفان (۱۶): (۲۳۸)، زبان عربی - دائرةالمعارف‌ها و واژه‌نامه‌ها؛ اسلام - مجموعه‌ها (ش ۵ / ۳۶۱۴ ع)، احادیث احکام.

هم‌چنین برای المسائل العکبریه شیخ مفید که شامل ۵۱ مسأله کلامی مستفاد از آیات متشابه و احادیث مشکل است بتوان موضوع «اسلام - پرسش‌ها و پاسخ‌ها» را (۱۶: ۱۸۴-۱۸۵) پذیرفت.

نکته قابل ذکر در مورد جلد ۱۶ اینکه در ابتدای برخی اسامی الف و لام دیده می‌شود که مطابق الگوی ارائه شده در فهرست مستند باید حذف می‌گردید: الحر العاملی؛ ابن الاثیر؛ الجرجانی، علی بن محمد؛ ابن النفیس؛ الطیب الاصفهانی؛ السمرقندی، ابوالقاسم بن ابی بکر، الحسینی، اختیارالدین بن غیاث الدین و ... در مورد شناسه افزوده که برای اولین بار در جلد ۱۷ دیده می‌شود باید گفت بنا بر قواعد فهرست‌نویس کتب چاپی قاعده چنین است که «هر گاه شاخص‌های بازایی اطلاعات کتاب‌شناختی نیاز باشد برای آن‌ها شناسه افزوده بسازید.» (ماندانا صدیق بهزادی، دستنامه قواعد فهرست‌نویسی، تهران: سازمان اسناد کتابخانه ملی جمهوری اسلامی، ۱۳۸۲، ص ۱۰۱).

به همین دلیل در این شیوه مثلاً هنگامی که نام کتاب رساله فی مسئله نکاح البالغه الرشیده است، نکاح البالغه الرشیده شناسه افزوده داده شده است و یا رساله فی مسئله الاستظهار که «الاستظهار» شناسه افزوده قرار گرفته است.

اما شناسه‌های افزوده در فهرست‌نویسی کتاب‌های چاپی با این هدف تعیین می‌شود که در دسته برگی‌ای که برای هر کتاب تهیه می‌شود و هر کدام در جای القبایی خود در برگه‌دان‌ها قرار می‌گیرد، کتاب علاوه بر سرشناسه در زیر شناسه‌های افزوده نیز قرار بگیرد و از آن طریق نیز قابل بازایی باشد، اما در این فهرست‌ها این شناسه‌های افزوده حتی در نمایه انتهای کتاب نیامده‌اند. بنابراین در عمل بی‌استفاده هستند، بخصوص هنگامی که «عنوان» شناسه افزوده است و ما با «الف. عنوان» برخورد می‌کنیم. حال آنکه در نظام ماشینی تهیه دسته‌برگه‌ها به منزله آن است که برای کتاب مورد نظر علاوه بر برگه پدیدآور، برگه عنوان نیز تهیه می‌شود.

این قاعده در مورد کتاب‌هایی که به دو نام مشهور هستند رعایت نشده است، برای نمونه معالم الاصول، یا معالم اصول الدین، که برای نام دوم کتاب شناسه افزوده وجود ندارد.

«هدف کلی از انتخاب عنوان قراردادی در کنار هم قراردادن اثری با عنوان‌های متفاوت یا در کنار هم قراردادن ترجمه‌ها و

برگزیده‌ها و ویرایش‌های مختلف یک اثر است. هنگامی که یک اثر با عنوان‌های گوناگون چاپ شده باشد عنوان اشهر را به منزله عنوان قراردادی انتخاب کنید. هم‌چنین هرگاه برخی عبارت پردازی‌ها (مثلاً واژه‌های آغازین یا عبارت‌های توضیحی) عنوان را نامفهوم کرده باشد، عنوان قراردادی انتخاب می‌کنیم. (دستنامه قواعد فهرست‌نویسی، ص ۱۳۲).

برای مثال برای شرح حزب البحر عنوان قراردادی چنین ساخته می‌شود:

(حزب البحر، شرح) (۱۶: ۳۹۶)

از جمله اشکالات این شیوه تکرار برخی ویژگی‌های نسخه‌شناسی در مورد هر یک از رساله‌هاست، از جمله مشخصات جلد که زائد و بی‌فایده است. در این مورد می‌توان به جای تکرار از ارجاع استفاده کرد.

نمایه انتهای کتاب جلد ۱۷ به دلیل استفاده از فهرست مستند اسامی مؤلفان و مشاهیر و بهره‌گیری از نظام ارجاعی صحیح به شیوه‌ای اصولی تهیه شده و کاملاً قابل استفاده است.

مجلدات ۱۴ و ۱۵ و ۱۸ و ۱۹

این مجلدات به کوشش خانم دکتر امیره ضمیری تهیه شده است، ایشان در مقدمه جلد ۱۴ می‌نویسند در این مجلد «برای اولین بار سعی شده نخستین گام‌ها برای ایجاد هماهنگی بین شیوه قدیم فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و شیوه جدید فهرست‌نویسی آثار چاپی برداشته شود.» البته در این جلد از کاربرگه مشخص این شیوه استفاده نشده است. اما یکدست‌سازی سرشناسه‌ها مورد نظر بوده و همگی آن‌ها با فهرست مستند اسامی مؤلفان و مشاهیر هماهنگ گردیده است و یا براساس قواعد این کتاب مستند شده است. در مورد عناوین کتاب‌ها نیز یکدست‌سازی رعایت شده و شکل اصلی آن‌ها ضبط گردیده است. در مورد موضوعات نیز از فهرست سرعنوان‌های فارسی کتابخانه ملی استفاده شده و موضوعات همگی با اصطلاحات موضوعی ارائه شده در این کتاب تطبیق یافته‌اند، به همین دلیل نمایه‌های ارائه شده در انتهای کتاب شامل نمایه موضوع، مؤلف، عنوان و کاتب، کاملاً قابل استفاده و اصولی است، به جز اینکه در سه نمایه موضوع، عنوان و مؤلف با تکرار مواجه می‌شویم، به طوری که به جای اینکه در مقابل هر مدخل همه شماره نسخه‌ها یا صفحات مربوط بیاید، آن مدخل چند بار تکرار شده است و در مقابل آن فقط یک شماره قید شده است.

در این فهرست اساس بر اختصار بوده است و سعی بر آن بوده که از «اطاله کلام» اجتناب شود. (مقدمه).

از ویژگی‌های فهرست‌نویس در این جلد آوردن کلمات زائد اول عناوین در داخل گروه است مانند (رساله) (التسلیم؛ (رساله)

فوق العاده هستند.

در این دو مجموعه نیز فهرست‌نویسی براساس استانداردهای کتابداری جدید و هماهنگ با شیوه مجلدات ۱۶ به بعد صورت گرفته است.

از جمله ویژگی‌های خاص این فهرست‌ها باید به ذکر درجه پختگی خطوط اشاره کرد، برخی اصطلاحات بکار رفته در این زمینه عبارت است از: عالی، جلی، ممتاز، خفی، متوسط، مبتدی، خوش و ...

در مورد نسخه‌های نفیس، توضیحات مفصلی درباره نوع جلد و تزیینات نسخه داده شده است:

در مورد سرلوحه‌ها و تذهیب‌ها به شیوه آن‌ها اشاره شده، مثلاً مکتب خراسان (۲۱: ۱۹۳)، مکتب اصفهان (۲۲: ۱۳۸) و ...

هم‌چنین درباره شیوه خطوط: نسخ به شیوه عثمانی خوش (۲۱: ۱۹۲)، به شیوه هندی (۲۱: ۱۵۹)

برخی اصطلاحاتی که در این دو جلد برای توصیف جلد و تزیینات متن بکار رفته است و در فهرست‌های دیگر دیده نمی‌شود یا کمتر دیده می‌شود عبارت‌اند از:

تیماج پوست گردویی، حاشیه بند رومی، گل‌های ریشه‌ای، خردلی (رنگ)، لیمویی (رنگ)، کتیبه‌های طلاپوش، گل‌های اناری، پیچک‌های سروری، همراه با محفظه‌ای طبله‌دار از تیماج زرشکی، حواشی بیرونی بند رومی و ...

در مورد شیوه مستندسازی برخی اسامی گمنام مشخص نیست که از چه الگویی پیروی شده، برای مثال:

ابن خلیل تاجر، حسن؛ (۲۲: ۲۱۷ و ...)

سهراب سمنانی، محمدصادق (۲۱: ۴۱۰)؛

طالقانی، زین‌العابدین بن محمدصادق (زین‌العابدین بن محمدصادق الطالقانی الکرکبودی) (۲۱: ۴۴۸)؛

عبدالؤمن، محمدیوسف (محمدیوسف عبدالؤمن) (۲۱: ۲۹۴)؛

خوشنویس، محمدباقر بن محمدرضا؛

طالقانی، قربانعلی (قربانعلی ابن‌عل اصغر طالقانی الفشندکی) (۲۲: ۲۷۹-۲۸۰).

بدون اینکه در مورد این نوع اسامی از نظام ارجاع در نمایه استفاده شود.

هم‌چنین در این فهرست به برخی اصطلاحات موضوعی جدید برمی‌خوریم، مانند اعمال السنه (۲۱: ۲۵۱، ۴۲۷)؛ قرآن - قرائت - ثواب؛

با اینکه جلد ۲۱ به کتب عربی ادعیه اختصاص دارد، اما کتب فارسی نیز در بین آن‌ها دیده می‌شود، مانند جنات الخلود (۲۱: ۴۴۷).

اصول فقه، و در نمایه عنوان این کلمات در نظر گرفته نشده‌اند. ارجاع به همان منابع که در مورد جلد ۱۲ و ۱۳ در بالا نام برده شدند و خواندن مهرها و اشاره به موضوع یادداشت‌ها و چاپ نسخه‌ها از جمله ویژگی‌های این مجلدات است.

در مورد عناوین کتاب‌ها چند نکته قابل یادآوری است: الاسفار الاربعه (۱۴: ۸۹)، اشاره‌ای به نام اصلی کتاب الحکمه المتعالیه فی الاسفار الاربعه نمی‌شود.

شرح عوامل جرجانی (۱۴: ۱۰۱)، بهتر بود نام مؤلف در عنوان کتاب نمی‌آمد و چون کتاب عربی است: شرح العوامل فی النحو. درباره موضوعات، موضوعاتی مانند تسلیم؛ مواعظ؛ کیمیا و کیمیاگری؛ آداب طریقت در فهرست مستند موضوعی به کار نرفته است.

درباره ارجاعات باید گفت برای نمونه برای نام کاتب محمدعلی الخطیب بن نورالدین الواعظ الکاشانی نام شهر چنین ساخته شده است:

واعظ کاشانی، محمدعلی بن نورالدین، قرن ۱۱ ق. و ارجاعی از «خطیب» برای آن وجود ندارد.

در جلد ۱۹ برای تکرار نام مؤلف از چه الگویی پیروی شده است؟ گاه همان نام شهر به صورت صحیح، یعنی از نام کوچک تا نسبت تکرار شده است، اما بهتر نبود در این قسمت نام مؤلف با کنیه؛ القاب و حتی نام جد می‌آمد، بخصوص در مورد اسامی ناآشنا. به هر حال مشخص نیست فهرست در این مورد از چه الگویی پیروی کرده است؟ خود نسخه ملاک قرار گرفته یا از منابع استفاده شده است. برای مثال به تکرار نام‌های مؤلفان در زیر توجه شود:

عثمان بن عمر بن الحاجب؛ محمد بن شاه مرتضی فیض کاشانی؛ محمد بن حسین شیخ بهایی.

از جمله اصطلاحات نسخه‌شناسی بکار رفته در جلد ۱۹ «تیماج اناری» است.

مجلدات ۲۱ و ۲۲

این دو جلد که به کوشش رضا خانی‌پور تهیه و تدوین شده مشتمل بر نسخه‌های ادعیه و قرآن‌هاست. جلد بیست و یکم از شماره ۵۰۰۱ تا ۵۵۰۰ شامل کتب عربی (ادعیه) و جلد بیست و دوم کتب عربی (قرآن‌ها) از شماره ۵۵۰۱ تا ۶۰۵۰ شامل قرآن‌ها می‌شود. اما مشخص نیست که چگونه از شماره ۵۰۰۰ به بعد شماره‌های پیوسته به تعدادی نسخه ادعیه و قرآن داده شده است و در مقدمه مجلدات به این مطلب اشاره‌ای نشده است.

بیشتر نسخه‌های معرفی شده در این دو جلد از نفاست بسیاری برخوردارند. و از لحاظ ویژگی‌های جلد و تزیینات متن و جنبه‌های هنری نظیر تذهیب، ترصیع و تشعیر و ...